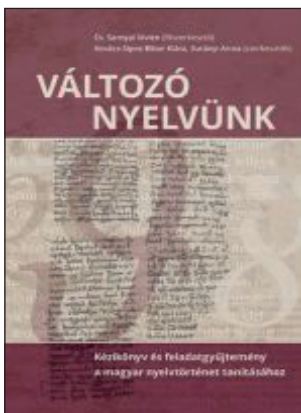

Parapatics Andrea

Cs. Sarnyai Vivien (főszerk.): Változó nyelvünk. Kézikönyv és feladatgyűjtemény a magyar nyelvtörténet tanításához

ELTE EÖTVÖS KIADÓ. BUDAPEST. 2025. 256 OLDAL

Elméleti és gyakorlati segítség a magyar nyelvtörténet tanításához

Tíz évvel ezelőtt alakult meg az ELTE-n a nyelvtörténet közoktatásban betöltött szerepét vizsgáló kutatócsoport, majd a munkáját az ELTE Benkő Loránd Nyelvtörténeti Hallgatói Műhely folytatta. Első kutatásuk témája a pedagógusok és a diákok nyelvtörténet iránti attitűdje volt, amelyből az derült ki, hogy a témakör tanításakor általában több olyan terület is háttérbe szorul, amelyek nélkül számos további tananyag nehezen követhető. Miként a kutatócsoport munkájáról beszámoló tanulmány is rámutat: „Hogyan is várhatnánk el egy kilencedikes gyermektől, hogy értelmezni tudja az *Ómagyar Mária-síralmat*, Tinódi Lantos Sebestyén, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós (és még sorolhatnánk egészen a kortársakig) műveit, ha még sosem hallott a hangtani és a helyesírási változásokról, nem ismeri a szóalaktörténet és a jelentéstörténet fogalmát, és sohasem tanult még a régi magyar igeidőkről?” (Sarnyai 2022: 62). A felmérés legfőbb tanulsága az volt, hogy szükség volna egy olyan feladatgyűjteményre, amely kreatív, sokszínű és akár játékos gyakorlatokkal segíti a tanárokat e kevésbé kedvelt témakör tanításakor.

A műhely tagjai ezért nem kevesebbre vállalkoztak, mint egy, a fentieknek megfelelő gyűjtemény összeállítására, amely több szerző sokéves munkájának gyümölcseként látott napvilágot. A kutatócsoport szakmai mentora Szentgyörgyi Rudolf, az ELTE Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének oktatója. A nyolc elméleti fejezeten összesen hét egyetemi hallgató és doktorandusz (felsorolásukat lásd alább), míg a feladatok összeállításán rajtuk kívül három további szerző, Bodovics Ticiána, Gágó Zsófia és Török Tímea dolgozott, a teljes kötetet pedig tizenkét egyetemi oktató, illetve kutató lektorálta. Precízen összeállított és valóban sokszínű, tartalmas gyűjtemény készült el, amely remélhetőleg sok pedagógus, illetve tanári pályára készülő egyetemi hallgató munkáját segítheti a jövőben. Az előszó tanúsága szerint az összes feladatot diákokkal is kipróbálták a szerzők, így ezek a gyakorlatok minden bizonnyal sikerrel alkalmazhatók az iskolai oktatásban.

A gyűjtemény az elméleti összefoglalókon túl összesen 132 feladatot foglal magában, amelyek meglehetősen eltérő arányban oszlanak el az egyes fejezetek végén. Míg például a nyelvrokonság és a nyelvtörténeti korszakok témájához csupán 7-7, a névtörténethez 8 feladat készült, addig a helyesírás-történethez 23, a szókészlettörténethez pedig 38. Noha az utóbbi témakörhöz jellegénél fogva valóban könnyebb több, illetve változatosabb feladat készítése a további tananyagrészekhez képest, ám éppen emiatt lett volna szerencsés, ha inkább a nehezebben tanítható, illetve az iskolai tananyagban nem vagy alig megjelenő témákhoz valamivel több gyakorlat is tartozik. A feladatok egy része szándékosan meghaladja a középiskolai ismereteket, ezeket csillag jelzi.

Az első fejezet a nyelvrokonság és a magyar nyelv uráli alapjai témakörével foglalkozik, szerzője Antal M. Gergely. Dicséretes módon olyan alapozó ismeretek magyarázataira is hangsúlyt fektet, mint a nyelv- és a néprokonság különbsége, a nyelvrokonság mibenléte, valamint a kérdés fontossága. Mindezek közérthető és logikus tisztázása elengedhetetlen ahhoz, hogy a témakör tanítása valóban hatékony lehessen: „A nyelvrokonsággal a nyelvészek foglalkoznak, a néprokonságot viszont egy sor társtudomány határozza meg. Így a nyelvrokonságot nagyon fontos elkülöníteni a (biológiai értelemben vett) genetikától, a kultúrától (néprajztól, régészettől) és a vallástól – a különböző tudományterületek eltérő módszerekkel, de együttesen vizsgálják a nép fogalmának kritériumait. [...] Az uráli nyelveket beszélő népek sem feltétlenül biológiai értelemben vett rokonai egymásnak. A genetikusok legutóbb tényleges kapcsolatot mutattak ki a mai manysik és a honfoglaló magyarok génállományában, azonban ez nem a nyelvrokonságot bizonyító tény” (23). A fejezet kiemeli azt is, hogy a nyelvek hasonlósága nem feltétlenül rokonság eredménye, miként a rokon nyelvek hasonlóságának hiánya is előfordul a nyelvek akár több ezer éve végbement elkülönülése miatt. Mindezek megértését egy feladat is segíti.

A Kovács-Sipos Bíbor Klára által jegyzett második fejezet a magyar nyelv történeti korszakait mutatja be a jól ismert felosztás szerint (ősmagyar kor, ómagyar kor, középmagyar kor, újmagyar kor, újabb magyar kor). Mind a szöveg, mind a feladatok figyelmeztetnek arra, hogy a korszakhatárokat jelölő évszámok szerepe a felosztásban mindössze az, hogy az adott történelmi vagy művelődéstörténeti esemény nagy hatással volt a beszélőközösségre, így a nyelv állapotára, és természetesen nem egyik napról a másikra mentek végbe a változások.

A *Nyelvemlékek* című harmadik fejezet (szerzője Surányi Anna) külön pontokban foglalkozik a felirat-, a szórvány-, a szöveg- és a kódexemlékekkel, a pontos definíció megadásával és a legfőbb példák rövid bemutatásával. Zárásként a középmagyar kor jellemzőbb műfajairól is szó esik, így a grammatikákról, a misszilizsekről és a periratokról. A feladatok egyike segít megérteni a különbséget az átírat, az olvasat és az értelmezés között, egy másik a glossza, a vendégszöveg, a kézzel írt kódex és a nyomtatott szöveg közötti eltérésekre helyezi a hangsúlyt. Egy középiskolás szintet meghaladó feladat szórványtípusok felismerését kéri a *Tihanyi apátság alapítóleveléből*, míg egy további az irodalom tananyaghoz is kapcsolódik: Balassi egy jól ismert versét segít értelmezni a benne található múlt idejű alakok vizsgálatával és a vers mai nyelvre való lefordíttatásával.

A helyesírás-történeti, negyedik fejezet – szintén Kovács-Sipos Bíbor Klára tollából – az egyes nyelvtörténeti korszakok szerint haladva mutatja be a magyar helyesírás változását a korai nyelvemlékek írásmódjától a kancelláriai és a huszita helyesíráson, a bibliafordítások hangjelölésén és írásjelhasználatán át a jottista-ipszilonista vitáig és a helyesírási szabályzatokig. A fejezet kiemeli a helyesírási kompetenciának és a helyesírási normák követésének a jelentőségét, de szó esik a digitalizáció hatásáról is, amely sokat lazított ezeken a normákon, elsősorban az informális online kommunikációban. A változatos feladatok között szintén találunk irodalmi vonatkozásokat és a tanulók fantáziáját, kreativitását megmozgató gyakorlatokat is.

Az ötödik fejezet a hangtörténeté. Mivel könnyen felmerülhet a tanulóknál, miért szükséges még ezzel is foglalkozni, a fejezet szerzője, Papp Miklós ennek magyarázatával indít: „Sok mai rendhagyó esetet és látszólagos következetlenséget csak ennek segítségével tudunk megmagyarázni” (115), de elengedhetetlenül szükséges a téma kutatása például a nyelvrokonság megállapításához vagy az ezzel kapcsolatos nézetek közötti eligazodáshoz, a hamis nyelvemlékek felismeréséhez, továbbá a szabályszerűségek megértéséhez. A szöveg a terjedelmi lehetőségekhez mérten részletesen foglalkozik a hangváltozási tendenciákkal és a magyar nyelv történetének legfontosabb hangváltozásaival. Ez a fejezet talán elméleti bevezetőjével is jócskán meghaladja a középiskolás szintet – nem csak a nehéznek jelölt feladatai –, és ez természetesen nem a kárára, hanem a javára válik a kötetnek.

A hatodik, rendszertörténeti fejezet Cs. Sarnyai Vivien tollából szintén a nehezebbek közé tartozik, hiszen szórenddel, toldalékokkal, tövekkkel, igeidőkkel és ezek évszázadok alatti változásaival foglalkozik. Elmagyarázza a kötetlen szórend, valamint a tövégi (*alma: almát*) és a többelseji időtartamot váltakoztató (*kéz: kezek*), a változatlan többelsejű (*hal: halak*), a hangzóvesztő (*álom: álmot*) és a hangzótoldó (*kapor: kaprot*), a *v-s* (*ló: lovak*) és a *j-s* (*mező: mezeje*) tövek kialakulásának a folyamatát, továbbá betekintést kapunk a ma már nem használt múlt és jövő idejű alakok funkciójába és képzésébe, valamint a toldalékok alakulásába. A fejezet végi feladatok talán legérdekesebbike, amelyek becenevek kitalálását kéri a megadott tízféle kicsinyítő képző – a jól ismerteken és a ma használatosokon túl például az *-a/-e*, a *-d* vagy a *-ly* – alkalmazásával.

A Surányi Anna által jegyzett hetedik fejezet a szokásos három fő kategória szerint foglalkozik a magyar nyelv szókészletével és annak történetével: az alapnyelvi és az idegen eredetű, valamint a belső keletkezésű szókészlettel. Definíciót és természetesen számos példát kapunk a jövevényszó, a vándorszó, a nemzetközi szó, a tükörszó, a szóteremtés, a szóalkotás, a szóvegyülés és a nyelvújítás fogalmára, továbbá a már említett közel negyven feladatot is. Ezek többek között meseírássra, szótárhasználatra, népnevek eredetének a felkutatására, Petőfitől Szendrey Júliának küldött levél írására, sőt még szerelmi bájjal receptjének az írására is biztatják a tanulókat, és olyat is találhatunk, amely a neológusok és az ortológusok közötti vitával kapcsolatos tévhitre figyelmeztet.

A kötet utolsó, nyolcadik fejezete egy olyan témakörbe vezeti be olvasóit, amely bár nem része az iskolai tananyagának, hasznos és sokakat érdeklő tudással vértelmezheti fel a diákokat: Wendl Dávid névtörténeti összefoglalója az ősz- és ómagyar kori névadással, valamint a helynevek keletkezésével foglalkozik. Bemutatja az egyénnevek fő típusait a névadás motivációja szerint (például a születés körülményeire utal a 'másodszülött' jelentésű *Ketüd*, és névmágiával kapcsolatos a *Nümvalód* 'nem létezőcske' óvónév), a családnevek kialakulásának a folyamatát és a magyar eredetűek jelentéstani típusait (például rokoni kapcsolat szerint jött létre a *Pálffy* – 'Pál fia' –, és az elnevezett személy szavajárása alapján a *Mondok*), a családnév-változtatás és a névújítás motivációit és példáit. A helynevek kialakulásáról és típusairól szóló összefoglalót a személy- és helynevek közötti kapcsolatok rövid leírása zárja. A feladatok ezeket az ismereteket ültetik át a gyakorlatba, egy további révén pedig Anonymus *Gesta Hungarorum*ának egy részletét is elolvashatják a tanulók.

Figyelembe véve az ismertetés elején említett kutatás során megkérdezettek igényeit, a szerzők egy rövid szöveggyűjteményt is közöltek a kötet elején. Ez a *Halotti beszéd* és *Halotti könyörgés*, valamint az *Ómagyar Mária-siralom* egyszerűsített betűhű átiratát, olvasatát és értelmezését tartalmazza – ezek több fejezet több feladatához is használandók. Egy táblázat néhány fontosabb, a magyar nyelv korábbi nyelvéllapotaiban előforduló hangot és kiejtésüket is bemutatja pontos, de közérthető megfogalmazással. Például: „*x*: veláris («erős») *h* hang; mint a mai magyar *doh* vagy a német *ach* szóban”; „*á*: »palóc« (ajakkerekítés nélküli, nyílt) *a*: rövid *á* hang; mint az angol *lot* szóban (amerikai kiejtés szerint)”; „*ä*: »nyugat-dunántúli« (nyílt) *e*; mint az angol *hat* szóban (brit kiejtés szerint)” (12–13). Minden fejezet végén szerepel továbbá néhány ajánlott irodalmi tétel, a könyv végén pedig a felhasznált irodalom, betűrendbe szedett fogalomjegyzék és a feladatok megoldásai. Több feladat szabadon hozzáférhető szakmai internetes oldalakat is ajánl, és tesz könnyen elérhetővé QR-kódok révén, például az *Uralonet* elnevezésű *Uráli etimológiai adatbázist* (1) vagy az *Új magyar etimológiai szótárt* (2).

Mindezek alapján a kötet valódi segítséget nyújthat nemcsak a megnevezett témakörök tanításához és a tudományterület iránti érdeklődés felkeltéséhez, hanem akár az elmélyüléshez, például a tanulmányi versenyekre vagy az emelt szintű érettségi vizsgára való felkészítéshez is.

Irodalom

Sarnyai Vivien 2022. Élményalapú nyelvtörténet. Gyakorlatok az ELTE Benkő Loránd Nyelvtörténeti Hallgatói Műhely Nyelvtörténet az oktatásban kutatócsoportjának tollából. *Anyanyelv-pedagógia* 15(2): 61–90.
<https://doi.org/10.21030/anyp.2022.2.4>

(1) Uralonet. <https://www.uralonet.nytud.hu> (2025. október 20.)

(2) Új magyar etimológiai szótár. <https://uesz.nytud.hu/index.html> (2025. október 20.)

Andrea Parapatics: Theoretical and practical guidance for teaching the history of the Hungarian language

Kulcsszók: nyelvtudomány, anyanyelv-pedagógia, nyelvtörténet tanítása, köznevelés, feladatgyűjtemény

Keywords: linguistics, first-language pedagogy, teaching the history of the Hungarian language, public education, exercise book

Az írás szerzőjéről

Parapatics Andrea

Pannon Egyetem, Veszprém, Magyarország

parapatics.andrea[kukac]htk.uni-pannon.hu

<https://orcid.org/0000-0002-1711-0885>

Copyright © 2026 Andrea Parapatics

This is an open-access article. This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).